

A városligeti Gerbeaud épülete
az ostrom után

Здание Жербо в городском
парке после осады

The City-Park Gerbeaud building
after the siege

Le pavillon de la pâtisserie Gerbeaud
au Bois de Ville, après le siège

Sötér István

VÁROSRÉSZEK SIRATÁSA

Halott barátokat búcsúztatunk hónapok óta irodalmi folyóiratokban és ujságokban: már-már azt hisszük, kimerült a szomorú névsor, de hol a rádió-nak, hol a hetilapnak jut még eszébe egy-egy újabb név, s a halottak műve hovatovább kiszorítja az élőkét! Annyi barát közt, kiknek testét hol az ostromolt főváros sáros közterei nyelték el, hol dunántúli munkatáborok temetkezőhelyei, megfedekezünk a nem kevésbé kedvesekről és hívekről: utcáinkról s a házakról, melyeknek beomlott küszöbét többé nem léphetjük át. Dermedt, eltorzult arcukba immár úgy tekintünk, hogy mögöttük, az egykorira, a megéjtőre és szépre emlékezni sem merünk: minap idegenkedőn, hitetlenül néztem egy híradómoziban a hidat, valóságosan sugárzó, nyári délelőtti fényeiben; építménye egy verssor könnyed szilárdságával és biztos szerkezetű erejével ívelt a partok közt és síma hullókként csúsztak hátán Buda felé az »áramvonalas« villamoskocsik. Igen, a régi hídra már nem is emlékezünk, egykori képét inkább csak »elhitetjük« romokba fáradt szemünkkel. S eszembe

jut az alkonyati óra, húsvét után, mikor először mentem át Pestre, ama *másik* hídon, elámulva idegen, barbár és mégis megkapó színességén: a kis zászlókon, a feliratokon és képes táblákon, a vígan vágató orosz szekereken — mintha Muszorgszky szvitjének valamelyik tétele elevenedett volna meg, a »Kiállítás Képeinek« egyike, álomszerűen, s telepedett volna, fantasztikus látomás, a Vámház-körút torkolatába.

Ó, régi kerületek, hát már sohasem gyúlnak lámpáitok, a tavaszi fák lombjai közé bujtatottak, a Horváth-kert, a Vérmező, vagy a Dunapalota környékén? Érzékeink miféle legmélyére száműzetett az emlékezés, mely az Auguszt-cukrászda hosszú termét idézné, december ködei közt, rózsaszín selymű csilláiraival, s a falakon a bécsi rokokó csipkéinek, rizsporának hódoló olajfestményekkel, melyek csak ide illettek, e cukrászdai habok és illatok közé? Izmaim még soká emlékeznek ama lépcső enyhe, méltóságos emelkedésére, mely a Vigadó hangversenytermének küszöbére vezetett, a nagy, fehérre lakkozott ajtók elé, melyekhez mindig oly későn érkeztünk, hogy a

A miniszterelnökség épülete (Sándor-palota) az ostrom előtt
Резиденция премьер-министра (Дворец Шандор) до осады

The Prime Ministry-building (Sándor palace) before the siege
La Présidence du Conseil (Palais Sándor) avant le siège

A miniszterelnökség épülete (Sándor-palota) az ostrom után
Резиденция премьер-министра (Дворец Шандор) после осады

The Prime Ministry-building (Sándor palace) after the siege
La Présidence du Conseil (Palais Sándor) après le siège

A Dunapalota bejárata az ostrom után
Вход в Дунайский Дворец после осады

Entrance of the Ritz Palace after the siege
Entrée du Palais du Danube après le siège

büffé márványkorlátjára támaszkodva kellett végighallgatnunk a Scarlatti-szonáta első tételét!

Egykori, megsemmisült kerületeink: szépségteket éppúgy siratom, mint csúnyaságtokat. Buda valamikor még nem is annyira a »reakció«, mint inkább Rezeda Kázmér boldog birtoka volt s ismertem fiatal költöket, kik a várlepcsőknél azoknak a palástos, mellvértes, nem egyszer fejetlen árnyaknak jelenését várták, kiket állítólag Krúdy Gyula lesett meg itt, holdfényes éjfeleken. De miért akarnám eltagadni, hogy fáj a szívem a Mária Valéria-utca aszfaltjának autógumi-csiszolta fekete tükréért is, mely monden folyosóként, nem is annyira a Ferenc József-tér, mint inkább a Place Vendôme közelségét látszott ígérni! Hisz volt a városnak egy bizonyos képe, melyet csak a Ritz dunaparti terméből élvezhettünk igazán, a nagy tükörablakból, lámpagyújtás előtt, a Sándor-palota korán felgyulladó csillárai s a Halászbástya operai regényessége felé tekintve. Sznob elérzékenyülés talán a Vadászkiirt kiszítt pipa színére emlékeztető faburkolatát sajnálni, vagy a városligeti Gerbeaud-t, mely szinte csak azért omlott rommá, hogy ezentúl már mindörökre az operettszínpadokon épüljön újjá, a nagy keringő-jelenet díszleteként?

S magát a Sándor-palotát is nagynehezen tudnám csak úgy idézni magam elé, ahogyan a sikló századvégi üvegkalitkájából kilépve láttam, előtte a miniszteri kocsik csillogó-fekete testével, s a bolthajtásos, földszinti szoba falán a későreneszansz Madonnával! Beomlott padlását látom már mindig, miként az ostrom után, a mestergerendáról alácsüngő kék,

vörös, zöld selyemszalagokkal, melyeket mintha egy gondos szertartásmester tárolt volna, hogy érdemkereszteket, kitüntetésekét fűzzön rájuk. Mikor akadt volna ez országban annyi érdemes ember, hogy elfogyhatott legyen köztük rendel-szalagok ily hatalmas készlete? A márványistállóban rothadt krumpli hever, a pincében félmeztelen női hulla, s vigyázzba merevedett SS-katonák: a kijáratok elé felállított gépfegyverekből még ki sem szerelték a tölténytáratokat! Empire-kerevet mályvaszín selyme az egyik terem sarkában: a földön szerteszórt levelek — gratuláló sorok Lakatos miniszterelnök kinevezetéséhez. Vékony, zöld selyempapíron töltőtollal írt bizalmas jelentés magához a »nemzetvezetőhöz«: a bécsi magyar kolónia »hungarista szempontból való megbízhatatlanságáról« számol be valaki.

A városrész, a Vérmező mögötti hegyeken, ez a szelíd és barátságos negyed, kocsmáival, öröklakásai- val és villáival, az ostrom után úgy festett, mint valami vad hegyvidék, eső- és szélmorzsolta sziklákkal, szeszélyes ormokkal és gerincekkel — a háború képzelete messze túlszárnyalta az életét s mintha valami »formabontó«, irracionális festészeti-irány szolgálatába állt volna. Ezen a gyepen, amikor még zöld volt, a Vérmező gyepén, reggelente vidám lovakat láthatunk az elrobogó villamosról, egy idejétmult huszár- hetykeség szilaj vágtazásait. A városrész siratása itt immár az ifjúságévá is válik, mely itt tűnt el, ennek a negyednek mulékony élvettségével, csalóka pezsgésével együtt. Ki ül le immár a Regent asztalaihoz, a park fái alatt, a Rózsadomb kertjeinek nedves,

növényi jóillatot küldő lehelletében? Mindörökre számúzetett az ifjúságunk a Hubertus, a Márványmenyasszony, vagy a Rana Rossa cégerei alól: élet és halál mily távoli tájaira tévedtek barátaink? Habár ebben a városrészben a halottak mintegy igényt tartanak arra, hogy az élők közt maradjanak: egykönnyen bukkanhatsz ismerős névre a terek növendékfái alatt, fakereskedők telkein, villák kertjeiben domborodó sírokon; Kékgyólyó-utca, Alkotás-utca: végkép sirathatunk-é benneteket, s a Ráth György-utca ágyúkerék-szántotta, vörös-salagos tennispályáit?

December utolsó, holdfényes éjszakái, az ostrom első napjaiban, a helyőrségi kórház legfelső emeletének ablakából, honnét a fehér hegyoldal oly békésnek, szelídek, városiasnak tetszik, mintha tévedésből került volna képe mellé a hangosfilmen géppisztoly és aknarobbanás hangja. A kedves, öreg épület zegzugos folyosóival, pavillonjaival, tágas, üveges galériáival, mint a ferencjózsefi katonakórház-eszmény példája: ma leszakadt kórtermeit mutatja, beomlott műtőjét — de mindig inyemen fogom érezni az édes

fekete ízét, mellyel szeretet és könyörület kínálta a rejtelkedőt a kórházparancsnok szobájában, egy havas reggelen, mikor épp tűzszünet volt. A kerítés hasadékán át a kedves, jó Ajkay százados sírját láthatni, ki, munkatársaival hadosztálynyi »betegnek« és »gyengélkedőnek« tette lehetővé a Pesten maradását.

Megsebzett Gellérthegy és térdreomlott Margitkört: a székesfőváros legvilkolt kerületei, amint ott heverték, a legnagyobb ravatal: a Vár körül! Szegények utcái, a gázgyár mögött és a Vízivárosban, az élet micsoda fölöslege tűnt el még veletek is, micsoda séták és álmok díszlete — utcák és terek költészete, ecetfás, orgonabokros udvaroké! És Krisztinaváros, te, a rangod vesztett és legtöbbet szenvedett, s a legszebb nevé! Mesélik, hogy egy régi, budai árvíz, az Ördögárok árvice összelelkezett szerelmespárt, fehér menyasszonyt és sápadt vőlegényt sodort holtan a templom küszöbére; esküvőjükre jövet pusztáltak el, a hirtelen áradásban. Mintha ez a két halott most is ott feküdnék, panaszra és siratásra ihletően, a városnegyed jelképes megszemélyesítőiként!

TOLNAI GÁBOR

100 ÉVES A FALU JEGYZŐJE

Száz esztendővel ezelőtt jelent meg mulatszázadi irodalmunk egyik nagy szenzációja: A falu jegyzője. Egymást követő füzetekben, folytatásokban látott napvilágot, s a füzetek megjelenését az olvasóközönség lelkes újjongása és ugyanakkor a sajtó, valamint a kritika gáncsoskodó megjegyzései követték. A kritika gáncsoskodását csak fokozta a regény füzetéről-füzetre növekvő közönségsikere. A 40-es évek haladószellemű fiatalsága megértette Eötvös szándékait. A falu jegyzője példányai a városban és a vidéken kézről-kézre jártak. De megértette Eötvös szándékait a reformkor eszméivel szembehelyezkedő maradi tábor is. Az utóbbiak azzal az eszközzel igyekeztek a regény hatásának útjába állni, amelyet — a társadalom erőit naivul félreismerve — leginkább eredményrevezetőnek gondoltak: esztétikai gáncsoskodással. A sajtó és az irodalmi kritika esztétikai síkon járó gáncsoskodásai a konzervatív, feudális rendszer tiltakozását tolmácsolták egy regény ellen, amely minden vezércikknél és országgyűlési szónoklatnál hatékonyabb fegyverrel, a művészet eszközeivel üzent hadat a régi Magyarország intézményeinek. Az irányregény műfaja ellen tiltakoztak, de voltaképpen a regény irányára gondoltak. A művészet »lealacsonyodását« féltették Eötvös művétől, amely »politikai pártérdekeknek« rendeli alá a költészetet, de alapjában véve a régi Magyarország intézményeinek megíngásától félték.

A régi Magyarország képviselőinek esztétikai lepelbe öltöztetett politikai félelme jogos volt. Eötvös József nyíltan vallotta magát — mai terminussal szólva — homo politicusnak, és semmi alacsonyrendűt nem látott abban, ha politikai érdekek szolgálatába állítja

képességeit az író. Sőt, büszkén vallotta a támadások idején, hogy gazdagon megjutalmazva látja fáradozását, ha »azon számos visszaéléseknek, amelyek honfitársai legnagyobb részét terhelik, megszüntetéséhez járult, s nincsen művészi dicsőség, melyért az ez iránt nyert meggyőződését becserélné.« — Majd ugyanebben az írásában ezt írja: »Honi állapotainknak képét akartam adni, figyelmessé akartam tenni közönségünket azon számos erkölcsi s anyagi szenvedésre, melyek alatt hazánk szegényebb osztályai görnyednek, s költői formát választék, mert azt hívém, hogy céloimat így módon könnyebben érhetem el.«

Politikai szándékait gazdagon megjutalmazva láthatta Eötvös, műve sikerében. A falu jegyzője az irodalmi és politikai szenzációkban olyannyira gazdag korban is különleges hatást ért el. Olyanszerű visszhangja volt, mint másfél évtizeddel előbb Széchenyi István Hitelének. Eötvös egyik életrajzírója kedves történetet jegyzett fel a regény egykori sikeréről: »Még fiatal koromban hallottam egy idősebb hölgytől, aki éppen a regény megjelenése idején volt fölserdült hajadon, hogy miként jártak a mű egyes füzetei kézről-kézre egy-egy faluban, hol a középnemesi családok akkor sokkal sűrűbben laktak, mint ma és hogy egy alkalommal, midőn egyik füzetét nővérével éjjel olvasták, elfogyott a gyertyájok. Ekkor úgy segítettek magukon, hogy egyikök folyton rakta a pozdorját a tűzre s a másik ennek lobogó fényénél fennhangon olvasta, míg elvégezték.«

Eötvös József, miként a francia romantika nagyjai, köztük is elsősorban Victor Hugo, akit különben eszményképének tekintett, azt vallotta, hogy az